

Дуйшенбиева Д.

**ОРТО КЫЛЫМДАРДАГЫ ТҮРК АДАБИЙ МУРАСТАРЫН ҮЙРӨНҮҮНҮН
АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Дуйшенбиева Д.

**АКТУАЛЬНЫМ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ТУРЕЦКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ В СРЕДНИЕ ВЕКА**

D. Duishenbieva

**TOPICAL ISSUES OF STUDYING TURKISH LITERATURE
HERITAGE IN THE MIDDLE AGES**

УДК :317.44(123.6)24

Бул макалада орто кылымдардагы түрк адабий мурастарын үйрөнүүнүн актуалдуу маселелери каралган.

В этой статье рассмотрены актуальные вопросы изучения турецкого литературного наследия в средние века.

This article discusses topical issues of the study of turkish literary heritage in the middle ages.

Орто кылым түрк элдеринин адабий мурастарын изилдөө жана аларды орто мектеп менен жогорку окуу жайларында окутуу жумуштары методика менен педагогика илимдериндеги иштелбей жаткан тема, демек, анын актуалдуулугу да өз күчүн жогото элек.

Тарыхчылардын белгилегенине караганда кыргыз эли Борбордук Азияда жашаган эң эле байыркы элдердин бири. Байыркы доорлор менен орто кылымдар тогошкон тээ алтынчы-сегизинчи кылымдарда эле өзүнүн жазма-сызмасына, кадимки профессионал жазма адабияттын элементтери бар адабий мурастарды жараткан этнос болгонуна тарых күбө. Ошол доордун мүнөзүнө ылайык, байыркы кыргыздар гүлдөгөн маданиятка, экономикалык мамилелердеги ири ийгиликтерге жетишип, айрыкча, темир иштетүү, аскер буюмдарын, курал-жарак жасоодо, согуштук тактика менен стратегияны мыкты өздөштүргөнү да маалым. Жасалуу технологиясы өздөрүнө гана белгилүү кыргыз кылычтары демейки темирди кесип, оо кийин гана чыккан дамаск, жапон кылычтарынан кем турган эмес. Кыргыздар менен алака-катыш түзгөн калктар алардын так ушул жогорку сапаттагы курал-жабдыктарына, кол өнөрчүлүк буюмдарына кызыгып, соодасатыгын арттырып турушкан. Кыргыздар бир нече кылымдар саясий окуялардын да чордонунда жүрүп, айыгышкан согуштарда жеңиштерге жетишип, жыйынтыгында, дээрлик бир кылымга Борбордук Азияда бийлик үстөмдүгүн орнотууга жетишишкен. Биздин замандын 820-910-жылдарынын аралыгында кыргыздардын мамлекеттүүлүгүнүн болуп көрбөгөн-

дөй бекемделишине, согуштук ийгиликтерине кеңири анализ жасаган академик В.В.Бартольд ошол мезгилди адилеттүүлүк менен “кыргыздардын улуу дөөлөтү” деп атаган¹.

Орто кылымдардын алгачкы жылдарында маданияты гүлдөп турган чакта коомдук маанилүү окуяларды, жанаша жашаган кошуна калктар менен болгон алака-катыштарын, каада-салты менен дүйнөтаанымын оозеки формадагы адабий мурастарда айтса, алардын айрымдарын жазма адабий мурас катары чопого, атайын иштетилген териге, жыгачтын же жалама таштын беттерине жазып калтырышкан. Таш бетине чегилип жазылган поэтикалык эстеликтер, мүрзө башындагы эпитафиялык жазуулар, Барсбек кагандын, Истеми Билге кагандын, Тонукөк баатырдын, Култегиндин эстелигиндеги жазуулар, бизге чейин жетип олтурат. Андан эки-үч кылым бери, орто кылымдардагы “Огуз наамэ” дастаны, Баласагындык Жусуптун “Кутатгу билиг” дастаны, Кашкарлык Махмуддун “Түркий тилдер сөз жыйнагы” энциклопедиялык трактаты жана башка ушул сыяктуу адабий жазма мурастар кыргыздардын орток түрк адабиятынын бир ныптасын толтуруп келген калк экендигинен кабар берет. Демек, кыргыз адабий мурастарын да орто кылымдардагы жалпы түрк урууларынын адабий мурастарынын бир үлгүсү катары кароого толук негиз бар.

Орто кылым түрк адабий мурастар тууралуу азыноолак маалыматтар тарыхчылардын эмгектеринде учкай, жалпы сомосунан айтылса, кыргыз адабияттаануу илиминде бир катар эмгектер жазылды. Алар кечирээк болсо да токсонунчу жылдардын орто ченинен баштап басма беттеринде жарыялана баштаган. Айталы, профессор А.Абдыразаковдун “Жусуп Баласагын” деген аталыштагы

¹ Караңыз: Худяков Ю.С. Кыргызы на просторах Азии. – Бишкек: Кыргызстан-Сорос фонду, 1995. -68-бет.

гезиттик көлөмдүү макаласы, “Алтынчы-тогузунчу кылымдардагы поэтикалык эстеликтер”, “Орхон-Энисей жазуулары”, “Орхон-Энисей байыркы түрк жазуулары жана рух башаттары” деген окуу куралдары, профессор К.Артыкбаевдин “Түрк сөздөрүнүн жыйнагы – адабий мурас”, “Дагы бир жолу орто кылымдагы адабий эстеликтерибиз тууралуу”, Ч.Жумагуловдун “Кыргыздарда жазуу болгонбу?”, С.Закировдун “Кыргыз кайдан чыккан?”, “Кыргыздар колдонгон жазуулар”, тарыхчы профессор Ө.Караевдин “Байыркы түрк эстеликтери жана араб-перси авторлору кыргыздар жана Кыргызстан жөнүндө”, “Енисей кыргыздарынын Тянь-Шанга көчүп келиши”, “Күлтегинге арналган эстелик”, А.Саспаевдин “Бүгүнкү кытай авторлору байыркы кыргыздар жөнүндө”, адабиятчы О.Соорондун “Куту болбогондун руху болбойт”, жазуучу Т. Сыдыкбековдун “Күлтегин эстелигиндеги ташка чегилген жазуу”, анын Жусуп Баласагындын “Кутатгу билиг” дастанына баш сөз катары жазган “Кут белгиси – билик”, Э.Төрөкановдун “Баласагын – байыркы борбор”, “М.Толубаевдин “Булактын көзүн ачканда”, тарыхчы профессор Т.Чоротегиндин “Махмуд ибн Хусейн аль-Кашкари жана анын “Түркий тилдер сөз жыйнагы” сыяктуу эмгектер жарыяланды, токсонунчу жылдардан бери дагы бир топ окумуштуулардын ондогон эмгектери жарык көрдү.

Орто кылымдардагы түрк элдеринин адабий мурастарын изилдөө иштери кыргыз изилдөөчүлөрү менен гана чектелген жок. Ысымы, эмгектери дүйнө илимине белгилүү болгон окумуштуулар С.Абрамзондун “Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи”, В.Бартольддун “Кыргыздар”, А.Бернштамдын “Кыргыз мамлекетинин өз эркиндиги үчүн күрөшү”, “Енисей кыргыздарынын алтынчы-онунчу кылымдардагы коомдук-экономикалык түзүлүшү”, Н.Бичуриндин “Енисей кыргыздары тууралуу”, А.Газиевдин “Во времена Караханидов”, Л.Гумилёвдун “Байыркы түрктөр”, С.Маловдун “Енисейская письменность тюрков”, И.Стеблеванын “Түрк тилиндеги байыркы адабият”, “Поэтика древнетюркской литературы, её трансформация в раннеклассический период”, Ю.Худяковдун “Кыргыз маданиятынын таңы”, “Енисей кыргыздарынын тарыхы”, “Кыргыз: исторические предания и легенды”, “Барсбек – кыргыздардын каганы”, казак окумуштуусу Н.Келимбетовдун “Эзелки доор адабияты”, В.Мокрынин менен В.Плоскихтин “Бейдайын беле Барсбек?” сыяктуу терең мазмундагы эмгектери ар кандай жылдарда жарыяланып, көбү кыргызчаланып кайрадан жарык көрдү. Көрүнүп тургандай, кыргыздардын орто кылым, андан мурдагы мезгилдердеги жашоосу, маданияты менен адабияты,

өнөрү менен салты боюнча тарыхый-этнографиялык жана адабияттаануу илимдеринин алкагында кыйла изилдөөлөр жүргүзүлгөнү менен улуттун ошол доордогу адабияты менен маданиятын орто мектеп менен жогорку окуу жайлардагы курста окутуу иштери караманча колго алынбай келет. Бул факт педагогика менен окутуу методикасы илиминдеги кемчилдик, кейиштүү абал катары каралууга тийиш. Бирок мындай кейиштүү абалдын объективдүү себептери бар окшойт. Белгилүү болгондой, өткөн кылымдын кыркынчы жылдарынын аяк чениндеги жасалган айрым аракеттерди эсепке албаганда (сөз 1947-1948-окуу жылына карата пайдаланууга берилип, орто мектептер үчүн Орхон Энесай жазма эстеликтерин камтыган адабият программасы окуу процессине киргизилгенинен эки жыл өтүп-өтпөй окуу процессинен, программдан алынып ташталган сегизинчи класстын “Кыргыз адабияты” окуу китеби – авторлору: Ташым Байжиев менен Зияш Бектенов тууралуу жүрүп жатат), орто кылымдардагы орток түрк адабий мурастары, жазма эстеликтери (чындыгында, алардын көбү кыргыздарга тиешеси бар эле) тууралуу окуу материалдары мектеп курсунда да жогорку окуу жайларынын курстарында да окутулбай келди. Мындай кейиштүү абал Кыргызстандын союздун башка республикалары сыяктуу эле эгемендүүлүк укугун алгандан кийин, токсонунчу жылдардан баштап гана оңолуу жолуна түшө баштады окшойт. Ырас, эгемендүүлүктөн беш-алты жыл мурда, сексенинчи жылдардын ортосундагы кайра куруунун шарапаты менен 1986-жылдан тартып орток түрк жазма эстеликтерди мектеп курсунда окутууга карата айрым аракеттердин болгону маалым. Айталы, кыргыз адабиятынын мектеп программасынын 1987 жана 1989-жылдагы (алгач сегизинчи класста, кийин тогузунчу класста), редакцияларында орто кылым түрк адабий мурастары менен жазма эстеликтерин өздөштүрүү колго алынып, 1991-жылы гана толуккандуу окутула баштаптыр.

Байыркы жана орто кылымдар тогошкон доор-мезгил аралыгындагы жана орто кылымдардагы орток түрк жазма эстеликтерин: “Огуз наамэни”, “Орхон Энесай жазма эстеликтерин”, Баласагындык Жусуптун “Кутатгу билигин” жана Махмуд Кашкари-Барсканинин “Түркий тилдер сөз жыйнагын” орто мектептин сегизинчи классында окутууну караган адабият программасы 1994-1995-окуу жылына карата пайдаланууга берилсе², ал эми булардын окуу материалдарын камтыган адабият окуу китеби 1998-жылы барып гана басмадан жарык

² Кыргыз адабиятынын программасы. V-XI класстар үчүн. Түзүүчүлөр: С.Байгазиев менен А.Муратов. – Бишкек: Мектеп, 1993.

көрдү³. Көрүнүп тургандай, орто кылымдардагы түрк адабий мурастарын мектеп курсунда окутуу иштеринин системалуу колго алынышына мына ашып эле кетсе, он-он беш жылдын жүзү болуптур. Демек, мектеп курсунун адабият мугалимдери деле ушул жылдарда жарытылуу тажрыйба жыйнай алышкан жок. Антсе да кыргыз адабиятын окутуу методикасы илим тармагында мектеп мугалимдерине методикалык көмөк көрсөтүү максатында айрым аракеттер көрүлгөнүн жашыруу кыйын. Айталы, илимий жыйнактарга жана методикалык илимий журналдардын беттеринде орток түрк адабий мурастарын окутуу боюнча жарык көргөн бирин-экин макалалар⁴ жарык көргөнү менен бул актуалдуу маселеге арналган атайын фундаменталдуу методикалык колдонмо же диссертация, жадесе, сабак үлгүлөрү иштелип сунуш кылына элек.

Сонку мезгилдерде, айрыкча, он-он беш жыл аралыгында мектеп курсундагы ар бир предметти окутуунун метод-ыкмаларын жаңылоо, инновациялоо, интеграциялоо, кызматташуу педагогикасынын принциптерин натыйжалуу метод катары кеңири колдонуу процесстери ыкчам жүрүп жатат. Окутуунун салттуу принциптерин, жол-жоболору менен метод-усулдары бүгүнкүнүн талаптарына ылайыкташтырылып, сабактардын интерактивдүү ыкмалдар менен жүргүзүү улам барган сайын приоритеттүү мааниге ээ болуп бара жатат. Интерактивдүү, инновациялоо процесстери менен кошо интеграциялоо процесстери да күн тартибине коюлуп жаткан чагы, мында куррикулум маселеси турганы да белгилүү. Ырас, окутуу, тарбиялоо процесстериндеги мындай жаңы принциптердин сабак учурунда активдүү колдонуунун оош-кыйыштары менен терс жактары, али тактала элек маселелери да жок эмес.

Байыркы жана орто кылымдар тогошкон доор-мезгил аралыгындагы жана орто кылымдардагы орток түрк жазма адабиятынын үлгүлөрүн мектеп курсунда окутуу боюнча окутуунун жаңы технологиялары менен салттуу педагогиканын жоболорун четке какпай, тескерисинче, анын мыкты, натыйжалуу жактарын кеңири пайдалануу талаптары турат. А дегинкиси, сөз болуп жаткан адабий

мурастарды окутуунун инновациялык, интерактивдүү – заманбап технологияларга ылайык жүргүзүү ашкере маанилүү болуп тургандай. Жалпы түрк уруулары жараткан орток мурастарды мына ушул кызматташтык педагогикасынын принциптерине ылайык инсанга багыттап, интерактивдүү окутуу жагдайында атайын методикалык колдонмолор түзүлүп, сабактардын алгылыктуу, ары натыйжалуу үлгүлөрүн иштеп чыгуу, тилекке каршы, бир дагы мугалимдин иш-тажрыйбасы жайылтыла элек. Мындай жагдай каралып жаткан маселенин актуалдуулугун андан ары жогорулатат.

Республиканын жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринде орто кылымдардагы түрк элдеринин адабий мурастарын үйрөнүүнүн методикасы боюнча атайын изилдөөгө алына турган иштин *объектиси* менен *предмети*, *максаты* менен *милдеттери*, асыресе, төмөнкүдөй болууга тийиш:

1. Жалпы билим берүү мекемелеринде орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн, атап айтканда, “Огуз наамэ” дастанын, “Орхон Энесай жазма эстеликтерин”, Баласагындык Жусуптун “Кут алчу билим” дастанын, Махмуд Кашкари-Барсканинин “Түркий тилдер сөз жыйнагын” замандын талаптарына ылайык интерактивдүү, инновациялап окутуу процесси.

2. Жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин VIII класстарында андай адабий мурастардын үлгүлөрүн окутуп-үйрөтүү процессин окутуунун заманбап технологияларынын негизинде жүргүзүү боюнча иштердин жалпы педагогикалык, дидактикалык жана жеке методикалык негиздери.

Мындай илимий изилдөөнүн алдына коюлган негизги *максат* – орто мектептин VIII класстарында орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн окутууда аталган класстын окуучуларына бүгүнкү күндүн талаптарына ылайык билим берүүнүн педагогикалык-методикалык аспектилерин теориялык жактан изилдөө, концептуалдык багыттарын иштеп чыгуу жана алардын алгылыктуулугун эксперименттик жол менен текшерүү.

Жүргүзүлө турган илимий изилдөөнүн бул максатын ишке ийгиликтүү ашыруу үчүн, биздин пикирибизде, алдын ала мындай *милдеттер* коюлуп, булардын ар бир пункту тыкан иштелип чыгылышы керек:

- Жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринде орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн окутуп-үйрөтүүдө интерактивдүү, инновациялык технологиялардын негизинде сабак жүргүзүүнүн теориялык жана педагогикалык-методикалык аспектилерин кеңири изилдөөгө алуу.

- Орто мектептин VIII класстарында “Огуз наамэ” дастанын, “Орхон Энесай жазма эстеликтерин” Жусуп Баласагындын “Кут алчу билим”

³ Мусаев С., Турдугулов А. Көркөм сөз өнөрү (Кыргыз адабияты). Жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин VIII класстары үчүн окуу китеби. –Бишкек: Технология, 1998.

⁴ Оторбаев Б., Эсенгулова А. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” поэмасын сегизинчи класста талдап өздөштүрүүнүн айрым маселелери. –Эл агартуу. 1999. № 5-6. 25-30-беттер. Оторбаев Б. “Күлтегин эстелигин” окутуунун маселелери. Китепте: Мамлекеттик тилдин теориялык жана практикалык маселелелери. –Бишкек, 2005. 43-53-беттер.

дастанын, Махмуд Кашкари-Барсканинин “Түркий тилдер сөз жыйнагын” натыйжалуу окутуп-үйрөтүүдө адабиятты окутуунун салттуу методдорун интерактивдүү, инновациялап окутуунун технологияларын пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүнүн дидактикалык негиздерин аныктоо.

- Орто мектептин окуучуларына орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн окутуп-үйрөтүүдө заманбап технологияларга ылайык билим берүүнүн натыйжалуу жолдорун жүзөгө ашырууну камсыз кылган методикалык системаны иштеп чыгуу.

- Байыркы жана орто кылымдардын тогошкон мезгилиндеги, орто кылымдардагы орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн натыйжалуу окутуунун технологияларын тандап алуунун критерийлерин аныктоо жана аларды сабактарда пайдалануунун системасын иштеп чыгуу.

Мындай изилдөө ишине **методологиялык негиз** катары атуулдук, адеп-ахлактык жашоо маңызы туурасындагы диалектикалык-материалисттик окуулар, философиялык-эстетикалык ойлор, адабияттын тарыхы, адабият теориясы, адабияттаануу, адабиятты окутуу методикасы илимдеринин жетишкендиктери, педагогикалык-дидактикалык, психологиялык адабияттар, орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн окутуу боюнча жарыяланган азыноолак эмгектер, алдыңкы мугалимдердин иш-тажрыйбалары кызмат кылмак.

Изилдөөнүн максат-милдеттерин иш жүзүнө натыйжалуу ашыруу багытында теориялык жана практикалык мүнөздөгү изилдөөнүн **педагогикалык төмөнкүдөй методдору** пайдаланылмачкы:

- изилдөөнүн объектиси менен предметиндеги проблеманын айланасында адабияттарды үйрөнүү жана анализден өткөрүү;

- окуучулар менен мугалимдердин жазуу жана оозеки суроолорго берген жоопторун иргөө, анализдөө;

- диагностикалык – анкета жүргүзүү, аңгемелешүү, обсервациялык – түздөн-түз жана кыйыр байкоолорду жүргүзүү, баалоо, прогноздоочу – эксперттик баалоо методу, статистикалык – маалыматтарды иргөө методу.

Республиканын жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин сегизинчи класстарында орто кылымдардагы орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн окутууда салттуу жана заманбап, инновациялык, интерактивдүү сабактардын системасын биринчи жолу иштеп чыгуу менен практикага сынакка коюу – мындай изилдөөнүн илимий-методикалык жаңылыгы катары карала турган маселе болмокчу. Ал эми **теориялык** жана **практикалык** мааниси катары кыргыз адабиятынын тарыхы, адабияттаануусу, адабиятты окутуу методикасы илимдери үчүн, бул тармакта изилдөө иштерин

жүргүзүп жаткан изденүүчүлөр үчүн, мектеп жана жогорку окуу жайларынын мугалимдери, методисттери үчүн кеңири пайдалана турган маалыматтардын топтому болуп калмакчы. Мындай саамалык, баарынан мурда, адабиятты окутуу методикасы, педагогика, дидактикага кошо турган салым болмокчу.

Сонку он – он беш жылдан бери мектеп программасынын негизинде сегизинчи класстарда окутулуп келе жаткан орто кылымдардагы орток түрк жазма адабий мурастардын үлгүлөрүн натыйжалуу окутуу ишинде мектеп мугалимдери, болжол менен, теориялык-методологиялык, илимий-педагогикалык, жалпы дидактикалык жана жеке предметтик мына мындай маселелерди жетекчиликке алышы керек:

Биринчи. Республиканын жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринде байыркы жана орто кылымдардын тогошкон мезгилинде оозеки жана жазма түрүндө жаратылган адабий мурастарды, орто кылымдардагы түрк жазма адабий мурастардын үлгүлөрүн окутуп – үйрөтүүдө сегизинчи класстын (адабияттык окуудан адабияттын системалуу курсуна карай өткөөл мезгил) окуучуларына тарыхый маалыматтарды иргеп берүү менен инновацияланган салттуу жана интерактивдүү билим берүү процессин өркүндөтүп, анын илимий-методикалык негиздерин аныктоо, тактап алуу иштерин системалуу жүргүзүү.

Экинчи. Орток түрк жазма адабияттын үлгүлөрүн үйрөтүүдө сегизинчи класстын окуучуларына заманбап технологияларга ылайык билим менен тарбия берүүнүн методологиялык, педагогикалык-методикалык, дидактикалык жана жеке предметтик принциптерин аныктап, булар боюнча өтүлө турган сабактардын системасын түзүп алуунун технологияларын аныктап алуу.

Үчүнчү. Орто мектептердин сегизинчи класстарында “Огуз наамэ” дастанын, “Орхон Энесай жазма эстеликтерин”, Жусуп Баласагындын “Кут алчу билим” дидактикалык дастанын жана Махмуд Кашкари-Барсканинин “Түркий тилдер сөз жыйнагы” энциклопедиялык чыгармасынын (илимий трактат десе да болот) жанрдык табиятын аныктап, сабактардын лекциялык жана семинардык формаларын, педагогикалык шарттарын аныктап алуу.

Төртүнчү. Мектеп программасынын талаптарына ылайык сегизинчи класста “Байыркы Орхон Энесай жазма эстеликтери” деген темадагы лекциялык киришүү сабагында, мугалим, байыркы доор жана кыргыз эли тууралуу жалпы маалымат берет, Орхон Энесай жазуулары – кыргыз элинин байыркы маданиятынын күзгүсү, таш бетине жазылган сырлардын ачылышы тууралуу маалымат, тексттердин мааниси, мазмуну, тилдик өзгөчөлүктөрү, азыркы кыргыз тили менен алака-катышы тууралуу

маалыматтарды берүү.

Бешинчи. “Күлтегин эстелигиндеги ташка чегилген жазуулар” деген теманын астында кичи жазуу, чоң жазуу тууралуу, ал жазуулардын тарыхый жана маданий мааниси тууралуу, чоң жазуулардын мазмуну тууралуу маалыматтарды берүү.

Алтынчы. “Жусуп Баласагын “Кут алчу билим” дастаны” деген теманын алкагында акын жана ал жашаган мезгил, өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат, дастандын жазылыш тарыхы жана бизге жетүү жолу тууралуу, дастандын жалпы түрк маданиятындагы мааниси, анын идеясы менен темасы, андагы адеп-ахлак ойдун берилиши, философиясы, көркөмдүк касиети, ыр куруу, ыр түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөр тууралуу маалымат берүү. Адабият теориясынан дидактикалык чыгарма, бейт тууралуу маалымат.

Жетинчи. “Махмуд Кашкари-Барскани “Түрк сөздөрүнүн жыйнагы” деген теманын астында өтүлүүчү сабактарда сөздүктөгү элдик ырларга, макал-ылакаптарга басым жасалат. Автордун түрк элдеринин адабий-маданий дүйнөсүндөгү көрүнүктүү инсан экендиги тууралуу, өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу, эмгектин жазылышы, жарыяла-

нышы, анын тарыхый-этнографиялык жана лингвистикалык баалуулугу тууралуу, тексттеги фольклордук, адабий чыгармалар, алардын темасы менен идеясы тууралуу, элдик ырлардын, макал-ылакаптардын тарбиялык мааниси тууралуу кеңири маалыматтарды берүү.

Адабияттар:

1. Кыргыз адабиятынын программасы. V-XI класстар үчүн. Түзүүчүлөр: С.Байгазиев менен А.Муратов. – Бишкек: Мектеп, 1993.
2. Мусаев С., Турдугулов А. Көркөм сөз өнөрү (Кыргыз адабияты). Жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин VIII класстары үчүн окуу китеби. – Бишкек: Технология, 1998.
3. Оторбаев Б., Эсенгулова А. Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” поэмасын сегизинчи класста талдап өздөштүрүүнүн айрым маселелери. –Эл агартуу. 1999. № 5-6. 25-30-беттер.
4. Оторбаев Б. “Күлтегин эстелигин” окутуунун маселелери. Китепте: Мамлекеттик тилдин теориялык жана практикалык маселе лелери. – Бишкек, 2005. 43-53-беттер.
5. Худяков Ю.С. Кыргызы на просторах Азии. – Бишкек: Кыргызстан-Сорос фонду, 1995. -68-бет.

Рецензент: д.филол.н., профессор Турдугулов А.